

АДЛЮСТРАВАННЕ ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ПРАБЛЕМ ПЕРАКЛАДУ Ё ПРАЦАХ БЕЛАРУСКІХ ДАСЛЕДЧЫКАЎ

Г. М. Старасціна (г. Магілёў, Беларусь)

Асновы навуковай тэорыі перакладу былі закладзены толькі ў сярэдзіне дваццатага стагоддзя, калі перакладчыцкая праблематыка прыцягнула ўвагу мовазнаўцаў. Да гэтага часу ў цэнтры ўвагі даследчыкаў было выяўленне спецыфікі мовы, асаблівасці яе граматычнага ладу і слоўнікавага складу. Усё гэта ўтварала нацыянальны “дух” кожнай мовы і абумоўлівала адсутнасць тоеснасці двух тэкстаў, напісаных на розных мовах. А паколькі лічылася, што перакладны тэкст павінен вычарпальна перадаваць арыгінальны, то пераклад з’яўляўся прынцыпова немагчымым па чыста лінгвістычных прычынах, не кажучы ўжо аб цяжкасці перадаць непаўторную своеасаблівасць творчай манеры пісьменніка. Такія погляды атрымалі пазней назву “тэорыя неперакладальнасці” і былі звязаны з імёнамі В. Гумальта, М. Гаупта, А. Шлегеля, Л. Вайсгербера, Э. Сэпіра і Т. Уорфа.

У сярэдзіне дваццатага стагоддзя ўсё выразней акрэслівалася лінгвістычная сутнасць працэсу перакладу. Неабходна было высветліць, у якой ступені ён вызначаецца ўласна лінгвістычнымі фактарамі, у якіх межах яны абмяжоўваюць дакладнасць перадачы інфармацыі. Мовазнаўцам давялося карэнным чынам змяніць сваё стаўленне да перакладчыцкай дзейнасці і прыступіць да яе сістэматычнага вывучэння.

Упершыню лінгвістычная тэорыя перакладу разглядаецца ў манаграфіі А.В. Фёдарова “Основы общей теории перевода” [24]. Пасля з’яўляюцца іншыя грунтоўныя працы па тэорыі перакладу. Сярод іх аўтарай – І.Я. Рэцкер [20], Л.С. Бархудар’яў [2], В.Н. Камісараў [12], А.Д. Швейцэр [27], В.Н. Крупноў [15], Л.К. Латышаў [17]. У замежным мовазнаўстве – Р. Якабсон [32], Дж. Кэтфард [31], Т. Сэвары [33]. Асноўныя палажэнні і праблемы лінгвістычнай тэорыі перакладу разглядаліся таксама і ў перыядычных выданнях “Мастерство перевода” і “Тетради переводчика”.

У беларускім мовазнаўстве вывучэнне моўных адзінак у супастаўляльным плане ў межах няблізкароднасных моў не атрымала належнага тэарэтычнага асэнсавання, хоць у апошнія гады ў беларускай філалогіі значная ўвага надаецца і праблемам перакладу, аб чым сведчыць узросшая колькасць навуковых прац па дадзенай праблеме. Па словах Таболіч, “у Беларусі цяжка назваць імёны тых навукоўцаў, якія б грунтоўна займаліся пытаннямі перакладу ў лінгвістычным плане” [22, с. 5], хаця ў беларускім мовазнаўстве і існуе шмат прац, прысвечаных розным аспектам перакладу.

Так, вывучэннем праблем беларуска-рускага і руска-беларускага перакладу з пазіцыі лінгвістыкі займаліся А.А. Гіруцкі [5], А.Я. Міхневіч [18], А.В. Шыдлоўскі [28].

Перадачу эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі з беларускай мовы на рускую разглядаюць К.М. Грышчук [6], Л.А. Вакуліч [3], Т.В. Запарожац [10]. Даследаванню сістэмных метафар у пазычным тэксце і іх трансфармацыям пры перакладзе прысвечана дысертацыя Л.В. Цалко [25]. У манаграфіі Н.В. Дзянісавай асвятляецца праблема аўтарскага перакладу прозы ў беларускай літаратуры XX ст. [8], асаблівасці перакладу тэкстаў на беларускую мову разглядае М.В. Абабурка [1].

Найбольшую цікавасць у беларускіх даследчыкаў выклікаюць пытанні супастаўляльнай фразеалогіі і парэміялогіі. Агульныя праблемы супастаўляльна-тыпалагічнага вывучэння фразеалогіі, супастаўленне асобных фразеалагізмаў, фразеалагічных груп і фразеалагічных сістэм разглядаюцца ў працах М.А. Даніловіча [7]. Беларуская парэміялогія і афарыстыка ў агульнаеўрапейскім кантэксце ў цэнтры ўвагі Я.Я. Іванова [11].

Асаблівасцю сучасных даследаванняў з’яўляецца параўнальна-супастаўляльны аналіз фразеалагічных адзінак на аснове перакладу з ня-

блізкароднасных моў. Супастаўленне ФА адбываецца ў двух напрамках – з пункту погляду супадзення формы адзінак або параўнанне з улікам іх функцый ў тэксце.

Асабліва актуальным у апошні час стала вывучэнне лексічнай варыянтнасці фразеалагізмаў у супастаўляльным аспекце (Т.П. Фундатар, Л.У. Кулік, Н.А. Лапушынская, В.А. Арцёмава і інш.), прымяненне тэорыі семантычнага поля (І.К. Цівунчык, А.Л. Садоўская, С.В. Ставецкая і інш.). Сярод прац, прысвечаных вывучэнню ўстойлівых адзінак у супастаўляльным плане можна таксама назваць артыкулы Т.М. Трыпуцінай [23], П.І. Копанева і Т.А. Лавыш [14], К.І. Шальманавай [26], закранае гэту праблему і Ф.М. Янкоўскі [30]. Аднак і ў названых працах вырашаюцца не ўсе пытанні, якія датычаць перакладу фразеалагічных адзінак.

Менавіта на аснове параўнання тэкстаў арыгінала і перакладу пачалі выдзяляць так званую безэквівалентную лексіку. На матэрыяле рускай і беларускай моў гэту праблему вывучалі А.А. Гіруцкі [4], І.М. Дзятко [9]. Праблема рознаўзроўневай намінатыўнай адпаведнасці ўзнімаецца ў працах І.С. Роўды [21]. І.Р. Шкраба з’яўляецца аўтарам слоўніка беларускай безэквівалентнай лексікі адносна рускай мовы [29].

Беларускія мовазнаўцы звяртаюцца і да пытання інтэрферэнцыйнага ўплыву мовы арыгінальнага твора на мову перакладу. Інтэрферэнцыю, як міжвольнае перанясенне асаблівасцей роднай мовы ў іншую мову разглядае І.С. Лапіцкая [16]. А.А. Гіруцкі даследуе інтэрферэнцыю на лексічным узроўні, асаблівасці яе адлюстравання ў мастацкім паэтычным тэксце на прыкладзе беларусізмаў [5].

Як бачым, большасць з гэтых прац разглядае беларуска-рускія ставункі. Гэта тлумачыцца моўнай сітуацыяй у нашай краіне, асноўнай рысай якой з’яўляецца двухмоўе. Радзей даследванні праводзяцца на матэрыяле беларускай і іншых славянскіх моў. Прац, прысвечаных даследванню перакладаў на нямецкую мову, вельмі мала. Сярод аўтараў – П.І. Копанеў [13], В.В. Рабенка [19].

Такім чынам, вывучэнне беларускай мовы ў плане супастаўлення яе з няблізкароднаснымі мовамі, у прыватнасці з нямецкай, з’яўляецца вельмі надзённым і актуальным. У знаёмстве іншаземцаў з культурна-мастацкімі набыткамі Беларусі, у фарміраванні і павышэнні прэстыжу краіны і яе літаратуры за мяжой першаступеннае месца набывае менавіта пераклад з беларускай мовы на іншыя, бо перакладная літаратура – гэта паказнік стапу і ступені развіцця нацыянальнай мовы.

Літаратура

1. *Абабурка, М.В.* Элементы вусна-гутарковай мовы ў рамане І. Мележа “Людзі на балоне” / М.В. Абабурка // *Лінгвістычны аналіз тэксту: матэрыялы семінара* / Мінскі

педагогічны інстытут імя А.М. Горкага; рэдкал.: Ф.М. Янкоўскі [і інш.]. – Мінск, 1975. – С. 76–82.

2. *Бархударов, Л.С.* Язык и перевод: вопросы общей и частной теории переводов / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.

3. *Вакулич, Л.А.* Способы передачи модификационного значения субъективной оценки при переводе с русского языка на белорусский / Л.А. Вакулич // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2007. – № 1. – С. 75–80.

4. *Гируцкий, А.А.* Безэквивалентная лексика в свете теории номинативной деривации (в белорусском и русском языках) / А.А. Гируцкий // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: тез. докл. респ. конф., Гродно, 26–28 мая 1982 г.: в 2 ч. / Гродн. гос. ун-т; редкол.: В.М. Никитевич [и др.]. – Гродно, 1982. – Ч. 2. – С. 40–42.

5. *Гируцкий, А.А.* Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы / А.А. Гируцкий; под ред. П.П. Шубы. – Минск: Университетское, 1990. – 175 с.

6. *Грышчук, К.М.* Эмацыянальна-экспрэсіўная лексіка ў рамане М. Булгакава “Майстар і Маргарыта” і яго перакладзе на беларускую мову / К.М. Грышчук // Беларуская лінгвістыка / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства; рэдкал.: А.А. Лукашанец (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2004. – Вып. 54. – С. 81–87.

7. *Даніловіч, М.А.* Тыпы міжмоўных фразеалагічных адпаведнасцей // М.А. Даніловіч // Весн. Гродз. дзярж. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2011. – № 2 (113). – С. 56–64.

8. *Дзянісава, Н.В.* Аўтарскі пераклад: праблема аўтарскага перакладу прозы ў беларускай літаратуры XX стагоддзя / Н.В. Дзянісава; пад рэд. В. Рагойшы. – Мінск: БВТ “Хата”, 2002. – 100 с.

9. *Дятко, И.М.* Безэквивалентная лексика и лакуны как предмет исследования лингвокультурологии / И.М. Дятко // Русский язык в изменяющемся мире: материалы Междунар. науч. конф., Минск, 30-31 марта 1999 г. / Беларус. гос. ун-т; редкол.: П.П. Шуба [и др.]. – Минск, 2000. – С. 128–131.

10. *Запорожец, Т.В.* Образования с эмоционально-экспрессивными суффиксами в языке стихотворений А.С. Пушкина и в белорусских переводах / Т.В. Запорожец // Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: материалы VIII Междунар. науч. конф., Гродно, 15–16 апр. 2003 г. / Гродн. гос. ун-т; отв. ред. С.А. Емельянова [и др.]. – Гродно, 2003. – С. 111–115.

11. *Іваноў, Я.Я.* Прынцыпы супастаўляльнага апісання афарыстычнай парэміялогіі беларускай і рускай моў / Я.Я. Іваноў // Studiaŝlawistyczne. – 2003. – Т. 4. – С. 49–55.

12. *Комиссаров, В.Н.* Теория перевода: лингвистические аспекты: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

13. *Копанев, П.И.* Вопросы истории и теории художественного перевода / П.И. Копанев. – Минск: Изд-во БГУ, 1972. – 295 с.

14. *Копанеў, П.І.* Аб перакладзе семантыка-сінтаксічных адзінак рамана І. Мележа “Людзі на балоце” / П.І. Копанеў, Т.А. Лавыш // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. 1981. – № 2. – С. 113–118.

15. *Крупнов, В.Н.* В творческой лаборатории переводчика: очерки по проф. персону / В.Н. Крупнов. – М.: Международные отношения, 1976. – 192 с.

16. *Лапицкая, И.Н.* Лексические белорусизмы в диалогической речи персонажей: (на материале русскоязычной художественной прозы Беларуси) / И.Н. Лапицкая // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах: материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 23–24 нояб. 2001 г. / Гомел. гос. ун-т, О-во Кирилла Туровского, Гомел. специализир. славян.б-ка; редкол.: В.И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2001. – С. 43–45.

17. *Латышев, Л.К.* Перевод: теория, практика и методика преподавания: учеб. пособ. для студ. перевод.фак. высш. учеб. заведений / Л.К. Латышев, А.Л. Семёнов. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

18. *Міхневіч, А.Я.* Вазьмі маё слова... Нататкі аб лексічным узаемаўплыве беларускай і рускай моў у кантэксце ўзаемадзейня культуры / А.Я. Міхневіч, А.А. Гіруцкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1990. – 88 с.

19. *Рабенка, В.В.* Міжмоўныя трансфармацыі ў працэсе перакладу: на матэрыяле беларускай і нямецкай моў / В.В. Рабенка // Весці акадэміі навук БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1979. – № 3. – С. 108–113.

20. *Рецкер, Я.И.* Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.

21. *Роўда, І.С.* Рознаўзроўневая намінатыўная адпаведнасць беларускай і рускай моў (у сувязі з праблемай лексічных лакун) / І.С. Роўда. – Мінск: БДУ, 1999. – 170 с.

22. *Таболіч, А.У.* Таямніцы мастацкага перакладу: English-Belarusian / А.У. Таболіч. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2004. – 147 с.

23. *Трыпуціна, Т.М.* Да праблемы перакладу фразеалагізмаў / Т.М. Трыпуціна // Філалогія: зб. навук. прац / МДПШ імя А.М. Горкага; рэдкал.: Ф.М. Янкоўскі (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн., 1974. – С. 207–210.

24. *Фёдоров, А.В.* Основы общей теории перевода: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А.В. Фёдоров. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1968. – 396 с.

25. *Цалко, Л.В.* Сістэмныя метафары ў паэтычным тэксце і іх трансфармацыя пры перакладзе: на матэрыяле твораў А. Пушкіна і іх перакладаў на беларускую мову: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01; 10.02.02 / Л.В. Цалко; БДУ. – Мінск, 2007. – 22 с.

26. *Шальманова, К.І.* Пра некаторыя разыходжанні ў фразеалагічных мікрасістэмах: на матэрыяле біблеізмаў і антычных міфалагізмаў у англійскай і беларускай мовах / К.І. Шальманова // Роднае слова. – 2000. – № 12. – С. 39–41.

27. *Швейцэр, А.Д.* Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцэр. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

28. *Шидловский, А.В.* Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык / А.В. Шидловский. – Мінск: Выш. шк., 1978. – 96 с.

29. *Шкраба, І.Р.* Самабытнае слова: слоўнік бел. безэквівалентнай лексікі (у руска-моўным дачыненні) / І.Р. Шкраба. – Мінск: БелЭн, 1994. – 223 с.

30. *Янкоўскі, Ф.М.* Беларуская фразеалогія / Ф.М. Янкоўскі. – Мінск: Народная асвета, 1981. – 79 с.

31. *Catford, J.C.* A linguistic theory of translation / J.C. Catford. – London: Oxford University Press, 1969. – 103 p.

32. *Jakobson, R.* Language in Literature / R. Jakobson. – Cambridge: Harvard University Press, 1996. – 548 с.

33. *Savory, T.* Art of Translation / T. Savory. – London: Jonatan Capethirty Bedford Square, 1968. – 191 p.